

IV. Neolatin Konferencia

**LATIN NYELVŰ UDVARI KULTÚRA
MAGYARORSZÁGON – STEPHANUS
TAURINUS ÉS A 15-17. SZÁZADI LATIN
NYELVŰ EPIKA**

2019

Szeged

IV. Neolatin Konferencia

**LATIN NYELVŰ UDVARI KULTÚRA
MAGYARORSZÁGON – STEPHANUS
TAURINUS ÉS A 15-17. SZÁZADI LATIN
NYELVŰ EPIKA**

2019

Szeged

LATIN NYELVŰ UDVARI KULTÚRA MAGYARORSZÁGON – STEPHANUS

TAURINUS ÉS A 15-17. SZÁZADI LATIN NYELVŰ EPIKA

IV. Neolatin Konferencia

Szeged, 2019. november 7–9.

SZTE BTK Kari konferenciaterem, Szeged, Egyetem u. 2.

2019. november 7. (csütörtök)

10.40–11.00 Megnyitó- és köszöntőbeszéd

GYENGE ZOLTÁN, az SZTE Bölcsészettudományi Karának dékánja

NAGYILLÉS JÁNOS, az SZTE Klasszika-Filológiai és Neolatin Tanszékének vezetője

11.00–12.30 Taurinus (Elnök: SZÖRÉNYI LÁSZLÓ)

- EKLER PÉTER: *Stephanus Taurinus Olomucensis - (Újabb) kéziratok források Stephanus Taurinus életéhez, tevékenységéhez*
- HEGYI GÉZA: *Taurinus Erdélyben*
- NAGYILLÉS JÁNOS: *Taurinus ókori előképei a Taurinus-konkordancia fényében*

Vita

12.30–14.30 Ebédszünet

14.30–16.00 Hunyadiak (Elnök: NAGYILLÉS JÁNOS)

- SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: *Hunyadi angyalai*
- MOLNÁR PÉTER: *Kultusz és kritika a Magyi-formuláskönyv történeti szövegeiben. A Hunyadiak megítélése 1490 előtt és után*
- SIMON LAJOS ZOLTÁN: *Klasszikus reminiscenciák Alexander Cortesius De laudibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae regis című költeményében*

Vita

16.00–16.30 Kávészünet

16.30–18.00 Erdélyi fejedelmek (Elnök: FAZAKAS GERGELY)

- MÓRÉ TÜNDE: *Johann Sommer búcsúztatása János Zsigmondról*
- PAP LEVENTE: *Egy enigmatikus XVII. századi gúnyvers*

- MÁTÉ ÁGNES: *Egy epikus esküvő Kassán: Bethlen Gábor második násza Vergilius-centoban elbeszélve*

Vita

18.30-19.00 Könyvbemutató

BÉKÉS ENIKŐ—KASZA PÉTER—KISS FARKAS GÁBOR—LÁZÁR ISTVÁN—MOLNÁR DÁVID (szerk.):

A reformáció és a katolikus megújulás latin nyelvű irodalma. A III. Neolatin Konferencia előadásainak szerkesztett változata (MTA BTK, 2019)

A kötetet bemutatja: **FAZAKAS GERGELY**

2019. november 8. (péntek)

9.00–10.30 Udvari irodalom (Elnök: EKLER PÉTER)

- PALOTÁS GYÖRGY: *Verancsics Mihály politikai költészete Szapolyai János udvarában (1528–1540)*
- KISS FARKAS GÁBOR: *A neolatin petrarkizmus a 15–16. századi Magyarországon*
- SZABÓ ANDRÁS: *Miskolci Csulyak István és a késmárki Thököly udvar a latin nyelvű útleírás (Diarium apodemicum) alapján.*

Vita

10.30–11.00 Kávészünet

11.00–12.30 Habsburg udvari történetírás (Elnök: SZEBELÉDI ZSOLT)

- KASZA PÉTER: *Magyar történelem Bécsből nézve: Habsburg-udvari történetírás a 16. században*
- CSAPÓ FANNI: *Wolfgang Lazius magyar vonatkozású földrajzleírásai*
- MAJOROS MÁTÉ: *„Ferdinánd arcai” – Tiroli Ferdinánd a humanista történetírásban: Wolfgang Lazius, Johannes Herold, Forgách Ferenc és Istvánffy Miklós Ferdinánd-ábrázolásai.*

VITA

12.30–14.00 Ebédszünet

14.00–16.00 Udvari historikusok (Elnök: KASZA PÉTER)

- GYULAI ÉVA: *Udvaronc, főpap, diplomata és történetíró - A historikus Verancsics Antal udvari szolgálatai historikus megközelítésben*
- NAGY GÁBOR: *Obsidio Hafniensis (avagy Holmia contra Hafniam)*
- TÓTH GERGELY: „Quisquis est in aulis magnorum principum...” *Udvar, udvarhűség és udvaroncoknak szóló jótanácsok Révay Péter De Monarchia című munkájában*
- SZILÁGYI EMŐKE RITA: *Bepillantás az udvari történetírás módszertanába: Oláh Miklóstól Istvánffy Miklósig*

Vita

16.00–16.30 Kávészünet

16.30–18.00 Udvari élet: elmélet és gyakorlat (Elnök: KISS FARKAS GÁBOR)

- RÁBAI KRISZTINA: *Latin nyelvű udvari kultúra a Jagellók többnyelvű udvaraiban*
- RÉDEY-KERESZTÉNY JÚLIA: *Levelek, számadáskönyvek, esküvői költemények – a latin nyelv a 16. századi lengyel királyi udvarban*
- SZABÓ ÁDÁM: *Egy nem jól hangzó dicséret. Ernst Soner: Encomium aulicae vitae*

Vita

19.30 Közös vacsora (Halászcsernye, Roosevelt tér)

2019. november 9. (szombat)

9.00–10.30 Udvar és tudomány (Elnök: TÓTH GERGELY)

- MOLNÁR DÁVID: *A harmonikus állam terce, kvintje és oktávja: Rakovszky Márton Libellus de partibus reipublicae című költeményének platonikus államelmélete*
- ORBÁN ÁRON: *Nicolaus Pistorius mint a Batthyányak és Nádasdyak orvosa*
- SÁNTA SÁRA: „Commentarios meos... nomini tuo, Illustrissime Praesul, inscribo.” *Szily János szombathelyi püspök főpapi mecénatúrája és Schönvisner István*

Vita

10.30–11.00 Kávészünet

11.00–12.30 Képek és képzőművészek (Elnök: BÉKÉS ENIKŐ)

- TÓTH SÁNDOR ATTILA: *KÉP – SZÖVEG – LATINITÁS. Tudósok, festők emblematikus arcképe 16–18. századi portrégyűjteményekben latin dicsérő versekkel*

- TÓTH SÁNDOR MÁTÉ: „*Uxori optimae*”, avagy mindörökké Mimi – Johann Melchior von Birkenstock latin hexameterei Mária Krisztina főhercegnő Canova által készített kenotáfiumáról
- PÓCS DÁNIEL: „*Parcere tu victis, parcere et ille solet*” – Janus Pannonius és a firenzei oroslánok

Vita

12.30–13.00 Zárszó

Csapó Fanni:

Wolfgang Lazius magyar vonatkozású földrajzleírásai

A 15. században a humanista irányzatnak köszönhetően megjelentek az egyes régiókról készült földrajzleírások, amelyek vagy önálló kötetként (gondolhatunk itt Georg Reicherstorff *Chorographia Moldaviaejára* vagy *Chorographia Transilvaniaejára*), vagy a humanista konvenciókat követve az adott ország történelméről írott nagy átfogó munka tudományos bevezetőjeként születtek meg.

Ilyen jellegű írások a neves bécsi humanista, udvari történétíró Wolfgang Lazius repertoárjából sem hiányoznak. Nem meglepő, hogy I. Ferdinánd udvari történétírójaként nemcsak az osztrák területekről (*Interpretatio chorographiae utriusque Austriae*), hanem a Magyar Királyságról (*Regni Hungariae archaeologiae libri tres* és a *Des Khünigreichs Hungern*), valamint Erdélyről (*Descriptio Daciae sive Transylvaniae*) is készített chorográfiát. Míg az *Archaeologia Hungariae* és *Des Khünigreichs Hungern* önálló műként születtek meg, addig a *Descriptio* Lazius fő történeti műve a *Decades* elé íródott, annak mintegy tudományos bevezetőjeként. A három földrajzleírásból, ahogy a címekből is világosan kiderül, egy német nyelvű, a másik kettő latin, közülük csak a német nyelvű Magyarország leírás jelent meg nyomtatásban.

Előadásom fókuszában a befejezetlenül ránk maradt *Archaeologia Hungariae* két könyve áll. Azt szeretném bemutatni, hogy az *Archaeologia Hungariae* felépítését, koncepcióját tekintve hogyan viszonyul a *Descriptio*hoz és német nyelvű Magyarország leíráshoz, valamint arra keresem a választ, hogy forrásként mely szerzők, művek állhattak rendelkezésre Lazius számára.

Ekler Péter:

Stephanus Taurinus Olomucensis” - (Újabb) kéziratok források Stephanus Taurinus életéhez, tevékenységéhez

A morvaországi német eredetű családból származó Stephanus Taurinus (1480/1485 k.-1519) halálának 500. évfordulójára idén emlékezünk. Taurinus fő műve a *Stauromachia*. Fennmaradt néhány verse és levele, jól ismert az antik irodalom iránti érdeklődése, és tudomásunk van elveszett/lappangó műveiről is.

Taurinus 1511-től Bakócz Tamás esztergomi érsek, 1517-től Várdai Ferenc erdélyi püspök szolgálatában állt, Gyulafehérvárott utóbbinak vikáriusaként szolgált.

Előadásunk alapvetően az elenyésző számú autográf kéziratot forrás bemutatására vállalkozik. Egyrészt a „humanista” Taurinus leveleit fogjuk bemutatni, és a belőlük nyerhető adatok segítségével Taurinus humanista kapcsolatrendszerét óhajtjuk felvázolni. Másrészt pedig a diplomatikai emlékkönyvekben található releváns dokumentumok bemutatásával a Taurinus hivatali tevékenységét dokumentáló adatokat szeretnénk ismertté tenni.

Gyulai Éva:

Udvaronc, főpap, diplomata és történetíró - A historikus Verancsics Antal udvari szolgálatai historikus megközelítésben

Verancsics Antal történetírói terveit és attitűdjét a kezdetektől meghatározta udvari szolgálata. Magyarországra is Szapolyai János udvaroncaként került nagybátyja, Statileo János erdélyi püspök jóvoltából, és karrierje első, ún. erdélyi szakaszát is a Szapolyai családhoz és udvarhoz fűződő kapcsolata és szolgálata alapozta meg. Mind politikai tapasztalatai, mind diplomáciai küldetései igen hasznosnak bizonyultak már ekkor megfogalmazódó nagy vállalkozásához: a Mátyás utáni Magyarországról tervezett historikus művének megírásához. Pártváltása, majd a királyi udvarhoz történt csatlakozása, itteni elismerése és főpapi stalluma, diplomáciai megbízatása azonban nemcsak szemléletváltozást, bizonyos óvatosságot eredményezett literátori működésében, hanem egyre nehezebbé is tette azt; konstantinápolyi követségei alatt folytatni sem volt képes anyaggyűjtését és históriájának írását, szerkesztését. Végül éppen udvari szolgálata, egri püspökként majd esztergomi érsekként végzett egyházi és politikai-diplomáciai tevékenysége hiúsította meg eredeti célját: Bonfini művének folytatását; pedig a két keresztény uralkodói udvarban és a két politikai párt „holdudvarában” szerzett tapasztalatai, nem beszélve Fényes Portán „testközelben” nyert élményeiről és ismereteiről, olyan tudáshoz és látókörhöz segítették hozzá, amelyet humanistaként sikerrel fordíthatott volna előnnyé és erénnyé történetírói munkájában, de műve csak torzó maradt. Így is forrása lehet azonban az uralkodói udvarok és politikai entitások között lavírozó udvari humanista változó tudósi és emberi attitűdjének vizsgálatához.

Hegyí Géza:

Taurinus Erdélyben

A *Stauromachia* előszavából tudjuk, hogy az 1514. évi parasztháború eposza akkor született, mikor szerzője Erdélyben tartózkodott Várdai Ferenc püspök (1513-1524) helynökeként. A szakirodalomból az is ismert, hogy nem sokkal később, 1519 derekán ugyanitt hunyt el maga Taurinus is. Előadásomban a ránk maradt csekély okleveles forrásanyag alapján vizsgálom az ő rövid (három évnél kevesebb ideig tartó) erdélyi életszakaszát. Pontosítani kívánom ennek kezdő és záró időpontját; megpróbálom tisztázni Taurinus idekerülésének körülményeit; bemutatom erdélyi javadalmait és vikáriusi tevékenységét. Külön figyelmet szentelek gyulafehérvári kapcsolati hálója feltárásának, vagyis hogy kikkel élhetett napi kapcsolatban a püspöki udvarban és a székeskáptalanban.

Kasza Péter:

Magyar történelem Bécsből nézve: Habsburg-udvari történetírás a 16. században

A politikailag széttagoló, felekezetiileg is egyre megosztottabb Magyarországon a 16. század a történetírás egyik virágkora. Az 1526–1615 közötti nem egészen száz évben alkotnak a magyarországi latin nyelvű történetírás olyan óriásai, mint Brodarics, Verancsics, Forgách vagy Istvánffy, nem is beszélve az erdélyi történetírókról. Bár az ő műveikkel kapcsolatban is akad még bőven teendő, van egy szegmense a magyarországi historiográfiának, mely minden másnál kevesebb figyelmet kapott eddig: mégpedig a bécsi udvar alkalmazásában álló történetírók. A sor Caspar Ursinus Veliuszal kezdődik, Wolfgang Laziuszal folytatódik és bizonyos értelemben Zsámboky (Sambucus) zárja, más megközelítésben talán Gian Michele Bruto. Az ország két, majd három részre szakadásával a magyar király rezidenciavárosa az országhatáron kívülre került, így a magyar királyi udvari történetírók is Bécsben írták műveiket. A kérdés, hogy ezen az alapon valóban kirekesztendők-e a historiográfiai hagyományból, vagy mégis beilleszthetők a Ransanusszal és Bonfinivel kezdődő sorba? Az előadás elsősorban Velius és Lazius történetírói teljesítményének vizsgálata révén kíván válaszolni erre a kérdésre.

Kiss Farkas Gábor:

A neolatin petrarkizmus a 15–16. századi Magyarországon

Leonard Forster monográfiája óta (The Icy Fire, 1969) szokás a petrarkizmus jelenlétéről beszélni a neolatin irodalomban. Előadásomban azt vizsgálom, milyen módon érzékelhető a

petrarkizmus toposzkince a magyarországi, vagy Magyarországhoz köthető neolatin irodalomban Janus Pannoniustól kezdve Girolamo Balbin és Verancsics Antalón át egészen a 16. század végéig, Johann Sommer és Thuri Pál költészetéig. Elvásztható-e a Catullus és a latin szerelmi elégia hatása a költészet petrarkista és poszt/anti-petrarkista formáitól? Előadásomból a petrarkizmus fragmentált, de mégis folyamatosan jelen levő története bontakozik ki a 15.-16. századi Magyarországon.

Máté Ágnes:

Egy epikus esküvő Kassán: Bethlen Gábor második násza Vergilius-centoban elbeszélve

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és választott magyar király 1626 márciusában vette nőül második felségét, Brandenburgi Katalint, a brandenburgi választófejedelem húgát. A nemzetközi reprezentáció részeként több latin nyelvű kiadvány is készült az eseményre, amelyek közül az előadás Johannes Erythraeus Cento Virgilianus című művét (RMNY 1359) tárgyalja. Az előadás az esküvőről szóló történeti forrásokkal (Kaspar Hain Lőcsei krónikája, német és francia beszámolók) szembeesíti Erythraeus epyllion-formában írt nászénekét, azzal a céllal, hogy a mű propagandisztikus célzatú Vergilius-használatát vizsgálja. Erythraeus művében Bethlen Gábor nagyobb részben Aeneas maszkját veszi magára, és ezt az áthallást a szerző nem is titkolja, hiszen a Vergilius-idézetek eredeti helye a margóra van nyomtatva, így mintha felszólítaná olvasóját, hogy a sorokat egyszerre olvassa a centoban betöltött helyük és eredeti kontextusuk felől is. Emellett a mű végén egy verses meghívás olvasható III. Ferdinánd császárnak címezve, akinek felmenői Aeneas leszármazottainak tartották magukat, s ezt az önreprezentációs gesztust humanisták is erősítették, például több Habsburg császár emlékére írt Vergilius-centókkal. Az előadás felvetése szerint a Bethlen-Aeneas áthallás a magyar propaganda fontos elemét jelentette Bethlen Gábor második házasságának nehézségekkel tarkított megszervezésében.

Molnár Dávid:

A harmonikus állam terce, kvintje és oktávja: Rakovszky Márton *Libellus de partibus reipublicae* című költeményének platonikus államelmélete

1560-ban Rakovszky az akkor még csak osztrák főherceg Miksa kegyeit keresve egy 348 disztichonból álló művet ajánlott a leendő német-római császárnak. A *Libellus de partibus reipublicae* három fő részből áll: az első rész az állam három társadalmi osztályát vizsgálja Arisztotelész *Politikájának* negyedik könyvére támaszkodva, a második rész az ideális város mintájára az ideális faluközösséget írja le, míg a harmadik rész Platón *Államának* nyolcadik könyvét felhasználva a társadalmi rend felbomlásának okait járja körül. Ez utóbbi azért különösen érdekes, mert itt Rakovszky a püthagoreus-platonikus arány- és harmóniaelmélet alapján zenei és összhangzattani fogalmakkal írja le a társadalom egészének és részeinek a kívánt rendjét. Költeményében a jól berendezett társadalom részei jól temperált húrokként egyetlen tiszta harmóniában csendülnek fel. Az ideális uralkodó tehát olyan muzsikusz, aki a társadalom húrjainak hangjait mindig a lehető legtisztább akkordban képes megszólaltatni. Előadásom ezt az egyedülálló, verses formában megírt, zeneelméleti fogalmakra épített platonikus társadalomelméletet járja körül.

Molnár Péter:

Kultusz és kritika a Magyi-formuláskönyv történeti szövegeiben. A Hunyadiak megítélése 1490 előtt és után

Magyi János valószínűleg Gabriele Rangoni embereként került a királyi udvar közelébe, hogy rövid kancelláriai tevékenység után a székvárosokban működjön közjegyzőként (†1493 után). Formuláskönyvébe maga írt bele több történeti tárgyú szöveget: egy Várad 1474-es feldúlását megörökítő beszámolót (változata a Dubnici Krónika végén olvasható), egy prózában írt, 1476-ra datált megemlékezést Hunyadi János elhunytáról, egy Mátyás királyt lojálisan említő, illetve egy az uralkodót visszasan magasztaló feljegyzést. A kódex későbbi használói egy elődjük által ügyesen hagyott lapra bemásoltak három Mátyás-*epitaphiumot*, a legutolsó – általuk írt – füzetbe pedig egy újabb verset Hunyadi János haláláról. A régóta ismert, már Kovachich Márton György által sajátos módon kiadott szövegek tartalmát és összefüggéseit megvizsgálva a Magyi János által összegyűjtött szövegekből egy „udvarközeli” értelmiségi 1476-1481 folyamán megfogalmazott Mátyás-bírálat rajzolódik ki. (A korábbi szakirodalom vagy nem látott problémát e szövegekben, vagy az egymással mindig összhangban lévőnek elképzelt Hunyadi- és Mátyás-kultusz „szokásos” produktumaként említette azokat – egyre több filológiai és datálási tévedéssel.) A II. Ulászló alatt keletkezett kiegészítések sem annyira módosítanak e képen, mint azt a szövegek címe és a helyzet megváltozása alapján várhatnánk.

Móré Tünde:

Johann Sommer búcsúztatása János Zsigmondról

Johann Sommer a 16. századi erdélyi események egyik olyan alakja, aki több uralkodó közelében is tevékenykedett. 1562-ben érkezett Moldvába, és Jacob Heraclides rövid moldvai fejedelemségét követően került Erdélybe 1563-ban. A János Zsigmond által alapított kolozsvári unitárius kollégium oktatójaként tevékenykedett egészen haláláig (1574), 1571-ben ő búcsúztatta János Zsigmondot latin halotti orációval (*Oratio funebris in mortem illustrissimi...Ioannis Secundi Electi Regis Hungariae ...*; Kolozsvár, 1571). A fejedelem temetéséről számos tudósítással rendelkezünk, többek között Forgách Ferenc, Szamosközy István, és Christian Massa beszámol az eseményről.

Az előadás Johann Sommer életművéből a temetési beszédet vizsgálja részletesen: arra tesz kísérletet, hogy a halotti beszédben kialakított életrajzi narratívát elemezze abból a szempontból, hogy jelenik meg benne az ideális uralkodó alakja, valamint milyen szerepet játszik a száműzetés alakzata a szövegben.

Nagy Gábor:

Obsidio Hafniensis (avagy Holmia contra Hafniam)

1594-ben, a dániai reneszánsz korában, létrejött a királyi történetíró (*kongelig historiograf*) tisztsége. 1618-tól, az orosz háború lezárása után, Stockholmban is önálló feladat lett a dicsőítés, a *historicus regni (rikshistoriograf)* felelt érte. A század közepén tizenöt év alatt háromszor tört ki háború a két királyság között. A harmadikat X. Károly Gusztáv indította, 1658 augusztusában, azért, hogy felszámolja a Dán Királyságot („funditus delere”). E háborúk alkalmával története legsúlyosabb békefeltételei elfogadására kényszerült rá Dánia, ráadásul összes területi vesztesége Svédország nyeresége lett. Mégis, államiságát sikerült megtartania, Koppenhága héroikus védelme pedig, amelynek csúcspontja „a roham éjszakája” (*stormnatten*; 1659. február 11.), a dániai történeti emlékezet eleven része. E védekezés elsőrangú elbeszélő forrása az 1650 óta *kongelig historiograf* Vitus Bering (1617–1675) *Obsidio Hafniensis...* című, 1676-ban megjelent műve. Előadásomban a két északi királyság udvari történetírásától indulva előbb Bering legalábbis különleges pályáját idézem fel, majd 1658–1659-re térve,

audiatur et altera pars, elbeszélése néhány elemét vetem össze a két kortárs stockholmi *rikshistoriograf*, Johannes Loccenius (1598–1677) *Historia rerum Suecicarum...*-a és Samuel von Pufendorf (1632–1694) *De rebus a Carolo Gustavo gestise* megfelelő részeivel.

Nagyillés János:

Taurinus ókori előképei a Taurinus-konkordancia fényében

Taurinus Stauromachiája ajánlásában mondhatni leleplezi antik szövegmintáit. A következő ókori szerzőket sorolja fel a következő sorrendben: Vergilius, Catullus, Lucanus, Martialis, Horatius, Ovidius, Juvenalis, Ausonius, Persius, Silius Italicus, Statius, Claudianus. Még pályám elején folytatott Taurinus-kutatásaim idején a munka melléktermékeként készítettem el Taurinus Stauromachiájának konkordanciáját, melyet elektronikus formában bocsátok közre, és jelen előadás keretében mutatom be használatának eredményeit.

Orbán Áron:

Nicolaus Pistorius mint a Batthyányak és Nádasdyak orvosa

A szakirodalomban alig ismert olasz Nicolaus Pistorius (Pestalozzi) nem csak bécsi, majd pozsonyi orvosként volt viszonylag jelentős figurája a 16. század végi nyugat-magyarországi értelmiségi elitnek. Kapcsolatban állt egyrészt bécsi és pozsonyi humanistákkal, másrészt a Batthyány Boldizsár és Nádasdy Ferenc családjainak orvosa volt, és közvetítő szerepet is játszott a nyugat-magyarországi és alsó-ausztriai udvari és humanista körök között. Az orvosláson túl többféle szolgálatot tett az említett főúri családoknak: könyveket szerzett be, híreket és értékes árucikkeket szállított nyugatról, természettudományos kísérletekről számolt be, mindezek révén beépült az udvari kultúra vérkeringésébe. Életrajzának fő forráscsoportja Az MNL OL Batthyány-archívumában őrzött mintegy 40 latin nyelvű levele, de emellett több forrást találtam, melyek révén kiegészíthető eddig csak vázlatosan ismert életrajza és személyisége. Ilyen források bizonyos padovai egyetemi dokumentumok, a Batthyány-archívum egyes udvari gazdálkodással kapcsolatos dokumentumai, és az archívum más leveleiben is (pl. Istvánffy Miklós vagy Elias Corvinus leveleiben) is többször szó esik Pistoriusról.

Palotás György:

Verancsics Mihály politikai költészete Szapolyai János udvarában (1528–1540)

Verancsics Mihály (1514–1571?) propagandisztikus alkotásaival hatásosan segítette Szapolyai János politikai törekvéseit I. Ferdinánddal szemben. 1528-ban Krakkóban született querelái már kétségkívül ilyen célból születtek. Ezek az elégiák nyíltan kiálltak Szapolyai külpolitikai lépései mellett. Udvarában elvették akadtak olyan szerzők, akik szót emeltek a magyar király érdekében. A Habsburg király azonban hatékonyabb lejárató hadjáratot tudott folytatni (pl. Georgius Logus, Valentinus Eck révén). Szapolyainak nem akadtak ennyire tudatos humanistái. A korábbi nemzedék írói (pl. Brodaries István), a törökbarátságot támogató protestáns szerzők (pl. Farkas András), a feltörekvő új generáció (pl. Batthyány Orbán) valamint udvarának németpárti szerzői (pl. Zay Ferenc) nem folytattak ennyire határozott politikai költészetet. Verancsics azonban egyedülálló módon állította későbbi műveit is a politikai-publicisztikai irodalom szolgálatába.

Verancsics Mihály egészen János haláláig szolgálta támogatóját. Művei közös vonása a politikai színezet és a Szapolyai iránti feltétlen hűség. A János-párti irányzatosság és a politikai elkötelezettség minden tekintetben áthatotta Verancsics 1528–1540 között írt alkotásait. A latin nyelvű politikai költészetének markáns jegyeit jelentették a kezdeti törökbarátság és a „nemzeti” király melletti kiállás propagálása; utóbbi kapcsán a Hunyadi-kultusz gyakori felemlegetése; a kemény hangú Habsburg-ellenesség valamint a Szapolyai-család dinasztikus céljainak hangsúlyozása. Verancsics költészeti teljesítménye ezek miatt is jelentős a Szapolyai-udvar irodalmi életének tárgyilagos és újszerű vizsgálatában.

Pap Levente:

Egy enigmatikus XVII. századi gúnyvers

A Kaprinay-gyűjtemény A 49/1, 1-99r tartalmazza Bojthi Veres Gáspár *De rebus gestis magni Gabirelis Betlen libri XII.* című művét. Ebben található egy latin nyelvű gúnyvers (97r), amelynek a címzettje az egykori erdélyi fejedelem, Báthory Gábor. Ez a hatsoros disztichon nem olvasható az Engel féle kiadásban (Bécs, 1809). A meglehetősen triviális és enigmatikus módon lejegyzett sorok szerzőjét maga Bojthi sem ismerte. Állítása szerint egy erdélyi szász

kalendáriumban olvasta az ominózus sorokat. Előadásunk a gúnyvers ismertetése mellett megpróbálja a sorok eredetét is felfedni.

Pócs Dániel:

Parcere tu victis, parcere et ille solet – Janus Pannonius és a firenzei oroszlánok

A firenzei Signoria 1469 decemberében két oroszlánt küldött Mátyás királynak. Ritka, de nem szokatlan diplomáciai gesztus volt ez, amelynek emlékezetét Janus Pannoniusnak ez alkalomra írt négy epigrammája is megőrizte. Történeti és irodalomtörténeti szempontból sokat elemzett, jól ismert eseményről és költeményekről van szó, mégis érdemes ezeket újra áttekinteni. Úgy tűnik, hogy Janus tudatosan elvenéített fel egy olyan, az itáliai városállamok – Róma és Padova – 15. században is továbbélő, középkori képi és szöveges önreprezentációjában gyökerező hagyományt, amelynek középpontjában az oroszlán-szimbolika különböző aspektusai álltak. Előadásomban új nézőpontból, kodikológiai megfigyelések és művészettörténeti források segítségével szeretném áttekinteni a témát.

Rábai Krisztina:

Latin nyelvű udvari kultúra a Jagellók többnyelvű udvaraiban

Előadásom célja, hogy a 15--16. század fordulóján írott, részben kiadott, részben kiadatlan Jagelló udvari számadáskönyveket forrásbázisként használva kiemeljem azokat az elemeket, amelyek kapcsolatba hozhatók a latin nyelvű udvari kultúrával.

A Jagelló-dinasztia harmadik generációja, IV. Kázmér és Habsburg Erzsébet fiai alapos nevelésben részesültek mind szellemi, mind testi, mint lelki értelemben, hiszen ebben a korszakban már nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a jövő uralkodót tökéletesen felkészítsék teendői ellátására. Erzsébet – akinek nevéhez kapcsolható a királyi gyermek neveltetéséről írt pedagógiai munka –, a “királyok anyja”, 6 fiúnak adott életet, s ezek nevelése azonos tematika és értékrend mentén zajlott a korszak jelentős humanistáinak és kiváló hadvezéreinek bevonásával. Főként a számadások, de más források és a szakirodalom bevonásával arra a kérdésre szeretnék választ kapni, hogy mennyire ragadható meg a vizsgálati körbe vont egy-egy uralkodó műveltségének, ízlésének, udvarának sajátossága, egyedisége, ha egyáltalán detektálható ilyen. Milyen kulturális kapcsolat, áramlás volt a fivérek udvarai között

és vajon tetten érhető-e bármiféle szignifikáns eltérés a földrajzilag egymástól igencsak távol eső udvarok között?

Rédey-Keresztény Júlia:

Levelek, számadáskönyvek, esküvői költemények – a latin nyelv a 16. századi lengyel királyi udvarban

Az utolsó lengyel Jagelló- király, II. Zsigmond Ágost (1520–1572) uralkodásának idejét a történetírás a reneszánsz építészet, illetve főként a művészetek és tudományok lengyel és latin nyelvű felvirágzása miatt „Aranykor”-ként szokta emlegetni. Udvarában a latin nyelv kitüntetett szerepet játszott a magánszférában és a politikai kapcsolattartásban is (pl. a Portával való levelezésben). A korszak egyik népszerű leszármazási koncepciója az ún. „szarmata genealógia” a lengyel és litván nemesség identitásának egyik meghatározó elemévé tette a latin nyelvet. Az uralkodó kiemelkedő jelentőségű, kb. 4000 kötetre rúgó könyvtára reprezentálta az antikvitás és a korszak latin nyelvű irodalmát és tudományos eredményeit. Az apja nyomán eltanult és később gyakorolt patronáció is nagy jelentőséggel bírt II. Zsigmond Ágost udvarában. Az uralkodó egyaránt nagyvonalúan támogatta a képzőművészeket és a költőket, aminek köszönhetően alkalmi költemények sora íródott Zsigmond Ágosthoz és esküvőinek tiszteletére. Előadásomban a lengyel udvarban virágzó latin nyelvű kultúra sokrétűségét és az uralkodói hatalmi reprezentációban elfoglalt szerepét szeretném bemutatni, különös hangsúlyt fektetve a királyi házasságkötések alkalmára írott *epithalamium*-okra.

Sánta Sára:

***Commentarios meos... nomini tuo, Illustrissime Praesul, inscribo.* Szily János szombathelyi püspök főpapi mecenatúrája és Schönvisner István**

Szily János, a szombathelyi egyházmegye első püspöke megbízásából 1791-re készült el az *Antiquitatum et Historiae Sabariensis libri novem* című munka, az első magyar városmonográfia, a tudós régész-könyvtáros, Schönvisner István tollából. Kettejük együttműködése egyrészt rávilágít Szily átgondolt főpapi kultúra- és tudománypártoló tevékenységére – amelyre a frissen létrejött püspöki székhely, illetve udvar imázsának kialakítása miatt nagy szüksége is volt –, másrészt a 18. századi tudóskapcsolatok kiváló

példájaként szolgálhat. Szily és Schönvisner együttműködése eredményeképpen az 1791-es év Szombathely kulturális életében két szempontból is mérföldkő: ekkor jelent meg a város történetét bemutató *Antiquitates*, valamint az év végén Szily aláírta a – többek között Schönvisner segítségével felépített – könyvtára alapító bulláját, amellyel megalapozta a szellemi életet az új egyházmegye központjában.

Előadásomban a Rómában tanult, antikvariánus érdeklődésű főpap és Schönvisner fennmaradt levelezése alapján többek között igyekszem felvázolni, hogy Szily mecénásként miben segítette a tudós munkáját és kettejük kapcsolata miként hatott a város szellemi életére.

Simon Lajos Zoltán:

Klasszikus reminiscenciák Alexander Cortesius *De laudibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae regis* c. költeményében

Alessandro Cortesi költeményének legfontosabb antik előképeit (Claudianus panegyrikus eposzai, Vergilius *Aeneise*) már föltárta a kutatás. Jelen előadás a kiseposz költői nyelvének részletes elemzésével arra keresi a választ, hogy e két meghatározó modell mellett, a részletek kidolgozásában mely klasszikus költők műveiből merít a szerző. Cortesi epikus nyelvét és allúziós technikáit a két, számos helyen eltérő szövegváltozatot figyelembe véve, valamint néhány kortárs humanista epikus műveivel is összevetve vizsgáljuk.

Szabó Ádám:

Egy nem jól hangzó dicséret. Ernst Soner: *Encomium aulicae vitae*

Az előadásban egy beszédet kívánok bemutatni, amely a címe szerint az udvari élet dicséretéről szól. A szerzője egy nürnbergi professzor, Ernst Soner (1572-1612), aki orvoslástant oktatott az altdorfi akadémián, emellett komoly filozófiai munkásságot fejtett ki, egy (ma Budapesten őrzött) kéziratgyűjteményben azonban könnyedebb művei is ránk maradtak. *Encomium aulicae vitae* című írása a chria műfajába tartozik, és tulajdonképpen egy retorikai gyakorlat, amelynek a lényege egy kiválasztott téma többféle logikai megközelítésből történő bemutatása. A címe meglehetősen szokatlan, ugyanis ekkoriban szerte Európában születtek művek az udvarokban folyó élet negatívumairól, így egy azt magasztaló mű kuriózum jellegűnek számított, különösen azt figyelembe véve, hogy Soner nem egy konkrét udvarról írt, hiszen a saját uralkodójához (a

magyar királyi címet is magáénak tudó Habsburg császárhoz) nem fűzték szorosabb kapcsolatok. Az *Encomium aulicae vitae* így egyrészt módszertani szempontból számít különlegesnek, amennyiben a korabeli „közmegegyőződéssel” ellentétes mondanivaló mellett sorakoztat fel érveket, másrészt éppen ennek az eszmei háttérnek, továbbá (a világi hatalomhoz eleve ambivalensen viszonyuló) Soner saját megegyőződésének a fényében ironikus felhangja van: a túlzásba vitt dicsőítés szándékoltan önmaga paródiájává válik, és az udvari élet irreálisan pozitív leírása valójában annak kigúnyolását jelenti.

Szabó András:

Miskolci Csulyak István és a késmárki Thököly udvar a latin nyelvű útleírás (Diarium apodemicum) alapján.

Miskolci Csulyak István, egy református pap félárva gyereke 1600 januárjában lett a tizenhárom éves Thököly Miklós nevelője. Tanítványával először Sárospatakon tanult, majd 1601. januárjától szeptember elejéig mindketten a késmárki várban tartózkodtak. Erre az időszakra esett az idős báró, Thököly Sebestyén harmadik házasságkötése, s Miskolci Csulyak az önéletrajzában némi feszültségeket emleget. 1601-től 1603-ig a görlitzi akadémiai gimnáziumban, 1603-tól 1607-ig a heidelbergi egyetemen tanultak, de a tervezett nagy európai körút Thököly Sebestyén halála miatt elmaradt. Az ifjú nevelő - feltehetően patrónusa megbízására - a peregrináció időszakáról latin nyelvű útinaplót írt, amelynek mindmáig nincs teljes modern kiadása. Adatait jól kiegészíti a már említett - szintén latin nyelvű - önéletrajz, és a most már hasonló kiadásban is elérhető peregrinációs album. Két világ találkozott itt: a református egyházi és iskolai közeg, valamint a világi udvari kultúra. Miskolci Csulyakról tudjuk, hogy nem maradt rá hatástalan a késmárki várban megtapasztalt környezet; ő az egyetlen papi személy a 16-17. században, akiről biztosan tudjuk, hogy szerelmes verset írt. Az előadás azt kívánja bemutatni, hogyan jelenik meg az útinaplóban ez a két világ, az egyház és az udvar, a vallásos és világi kultúra.

Szilágyi Emőke Rita:

Bepillantás az udvari történetírás módszertanába: Oláh Miklóstól Istvánffy Miklósig

Oláh Miklós *Leveleskönyve* a Mohács utáni évtized minden bizonnyal egyik legfontosabb forrásdokumentuma a korszak eseményeire vonatkozóan, szövegszerűen azonban mind ez ideig nem sok hatását sikerült kimutatni. Ennek elsősorban az állhat a háttérben, hogy Oláhnak az ún. történeti munkáit, a *Hungariát* és az *Athilát*, illetve ezek hatását keresték az elődök a későbbi historiográfiai művekben, miközben teljesen kézenfekvő lett volna a *Leveleskönyv* korpuszát is hasonló górcső alá vetni. Az előadás arra tesz kísérletet, hogy bemutassa, Oláh leveleinek milyen recepciója mutatható ki a 16. századi történeti munkákban, mindenekelőtt Istvánffy Miklós *Historiae de rebus Ungaricis* c. munkájában. Az előadás a szövegszerű idézetek bemutatása révén nem csupán Oláh levelezésének eddig ismeretlen recepciójáról, hanem Istvánffy történetírói munkamódszeréről is számos tanulsággal szolgál.

Szörényi László:

Hunyadi angyalai

Matteo Zupardo (1400 k. – 1457 k.) szicíliai humanista, IV. (nápolyi számítás szerint I.) Alfonz aragóniai királynak (melléknevén „a nagylelkűnek”) az udvari krónikása volt. Írt egy tíz énekes eposzt *Alfonseis* címmel, amelyben királyát mint az Isten által kiválasztott új keresztes hadjárat szervezőjét és jövőendő vezérét magasztatja, aki majd végleg leveri az oszmán hatalmat, és megmenti Európát a muszlimoktól. Harci, diplomáciai, udvari cselszövénnyel kapcsolatos énekek és az erotikát sem nélkülöző antik mitológiai allegóriák bonyolult szövevénye az egész költemény, amelyben a hőseposzi hang igazából csak két énekben szólal meg, a nyolcadikban, ahol Szkander béget és a kilencedikben, ahol Hunyadi Jánost teszi meg főhősül. Utóbbi éri el azt, amire Alfonz mindig csak vágyott: hősiessége megindítja az Úristent, aki kegyelmesen megnyitja a mennyet, és leküldi angyali seregét, hogy űzzék el a törököt a Hunyadi és Kapisztrán által védelt Nándorfehérvár alól.

Az eposz sokáig kiadatlan maradt, madridi kéziratát a felfedező, José Lopez de Toro először Budapesten, a Juhász László-féle BSMRAe sorozatban akarta közzéadni; végül azonban csak az ő halála után adta ki Gabriella Albanese (Palermo, 1990). A legújabb szakirodalom igen nagyra értékeli az egész művet; Paul Gwynne (2017) egyenesen úgy gondolja, hogy Zupardo oldotta meg először a Petrarca által még megoldatlanul hagyott műfaji alapkérdést, vagyis hogy hogyan lehet a keresztény hitvilágot bevonni, mégpedig nem allegorikusan, a pogány Olimposzal helyettesítve, az eposz isteni gépezetébe.

TÓTH GERGELY:

„*Quisquis est in aulis magnorum principum...*” Udvar, udvarhűség és udvaroncoknak szóló jótanácsok Révay Péter *De Monarchia* című munkájában

Révay Péter koronaőr (1568–1622), az evangélikus báró, egyben jeles történetírónk aktív szerepet vitt az 1608 utáni országos politikában. Mint a rendek és az uralkodó által közösen választott koronaőr, turóci főispán és a felsőtábla tagja, részt vett a rendi politizálásban. Ezzel párhuzamosan viszont II. Mátyás bizalmas embere volt már 1604-től kezdve, aki tanácsossá tette, majd magyar udvari címekkel is jutalmazta (udvarmester, étékfogómester), és szolgálataira, tanácsaira sűrűn igényt tartott az 1610-es években.

Előadásomban Révay *De Monarchia* című országtörténetét vizsgálom abból a szempontból, hogy mennyire tekinthető az „udvari” irodalom termékének ez az alkotás. Természetesen Révay nem volt udvari történetíró, művéért nem kapott honoráriumot, mint ahogy kortrása, Elias Berger. Azt is hangsúlyozni kell, hogy a *De Monarchiában* a rendi, főrendi álláspont érvényesül a legmarkánsabban. Helyet kapott viszont a műben a dinasztiahoz hű udvari ember világlátása is – egyrészt a királytükör-jellegű megjegyzések sorában, másrészt az udvaroncoknak címzett intelmekben. Révay többször idézte és kommentálta Antonio Guevara *Horologiumát*, a korabeli udvari irodalom egyik legfontosabb darabját, amely egyszerre szól az uralkodónak és tanácsadóinak. A másik fontos minta Lipsius lehet, mivel az ő monarchikus állameszményének az ismerete is érződik a *De Monarchiában* – igaz, csak erős szűrőkön keresztül. Előadásomban arra is keresem majd a választ, hogy ezek a különböző nézőpontok – a rendi és az aulikus – hogyan érvényesülhettek egyszerre, s mindez mivel magyarázható.

Tóth Sándor Attila:

KÉP – SZÖVEG – LATINITÁS. Tudósok, festők emblematikus arcképe 16–18. századi portrégyűjteményekben latin dicsérő versekkel

Az európai művészeti gondolkodásban a németalföldi kultúra 16–18. századi törekvései az emblémaműfaj megjelenésével párhuzamban azt a célt tűzte ki, hogy a kép és szöveg együttesét, a tudomány és a művészet kiemelkedő alakjait megjelenítendő, emblematikus arcképek közreadásával megteremtse a tudomány és festőművészet kánonját. E törekvés azért is érdekes, mert a nyugat-európai horatianizmus *egyik bölcsője* maga Németalföld. A törekvés pedig az *ut pictura poesis* elvének sajátos megnyilvánulása. A képhez (imago) ugyanis dicsőítő

latin szövegek (epigrammák és/vagy elógiumok) járulnak. Így a kép által megjelenített tudós vagy festő erényeinek, dicséretének leírását is olvassuk.

Három-négy nagyobb gyűjtemény portréi, és az azokat kísérő latin szövegek közül kívánunk válogatni. Így például Philip Galle *Imagines doctorum virorum* (1587) című gyűjteményének jeles alakjait idézzük meg, ahol pl. a Horatiust kiadó Laevinus Torrentius, vagy Marcus Antonius Muretus és Andraeas Scottus (mindannyian a kor meghatározó tudósai) is szerepel. Igen testes az *Icones sive imagines virorum litteris illustrium* (1720) című gyűjtemény, amelyben pl. Kálvin és Kopernikusz egyaránt megjelenik elógiumokkal.

Meghatározóak a festők első kánonjait jelentő kiadványok (*Pictorum celebrium effigies*), ezekben Hieronymus Bosch, id. Pieter Brueghel, valamint Albert Dürer is megtalálható. A markáns, lényegkiemelő arcképek alatt latin dicsérő epigrammák olvashatóak.

Tóth Sándor Máté:

„UXORI OPTIMAE”, AVAGY MINDÖRÖKKÉ MIMI – Johann Melchior von Birkenstock latin hexameterai Mária Krisztina főhercegnő Canova által készített kenotáfiumáról

1798-ban elhunyt az utókor által sokszor csak Mária Terézia kedvenc lányaként emlegetett Habsburg-Lotharingiai Mária Krisztina. A családban csak Miminek becézett főhercegnő gyászoló férje, Albert szász-tescheni herceg (1765–1780 között Magyarország, majd 1781–1793-ig feleségével együtt Osztrák-Németalföld helytartója) a kor egyik legkeresettebb klasszicista szobrászát, a velencei Antonio Canovát kért fel, hogy készítse el felesége síremlékét. Az elfoglalt, Rómában, Párizsban, Bécsben, sőt magyar főúri udvarokban is többször megforduló művész 1805-re fejezte be Mária Krisztina allegorikus elemekben gazdag kenotáfiumát.

A bécsi Augustinerkerkhében található síremlék leleplezésén jelen volt a kor jeles iskolareformere, Johann Melchior von Birkenstock (1738–1809) udvari tanácsos is. Az idősödő oktatáspolitikus, aki szabadidejét szívesen töltötte latin verseléssel, az ünnepség után meghatottságának egy 348 hexameterből álló költeménnyel adott hangot (*Monumentum aeternae memoriae Mariae Christinae...*). A főhercegi párt méltató, és a Canova-alkotást részletesen leíró mű azonban csak évekkel a szerző halála után, 1813-ban jelent meg egy díszes, a síremlék egyes részleteit ábrázoló metszetekkel illusztrált, a kor bilingvis szokásának megfelelően német fordítással kiegészített kötetben.

Előadásomban e mű keletkezésének és kiadásának körülményeit, valamint a síremléket leíró latin szöveget szeretném bemutatni.

